

UO'T: 332.54(575.1)

YER TUZISH LOYIHALARINI YURITISHNING NAZARIY ASOSLARI

Safayev Sanjarbek Zafarbek o'g'li

“O'zdavyerloyiha” DILI Xorazm viloyati bo'linmasi direktor o'rinbosari,
q.x.f.f.d., (PhD)

Annotatsiya. Mazkur ishda yer tuzish loyihalarini yuritishning nazariy asoslari, ularning mazmuni va ahamiyati yoritib berilgan. Yer resurslaridan oqilona va samarali foydalanishni ta'minlashda nazariy bilimlarning o'rni, yer tuzish loyihalarining huquqiy, iqtisodiy va ekologik jihatlari tahlil qilingan. Shuningdek, nazariy asoslarni o'rganish yer tuzish jarayonlarini to'g'ri tashkil etish, amaliy faoliyatda ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilish hamda yer fondini boshqarish samaradorligini oshirishdagi muhim omil sifatida ko'rsatib berilgan. Tadqiqot natijalari yer tuzish va kadastr sohasida ta'lim olayotgan talabalar hamda mutaxassislar uchun nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Yer tuzish, yer resurslari, yer kadastr, ekologik omillar, zamonaviy texnologiyalar, raqamli texnologiyalar, normativ-huquqiy hujjatlar.

Аннотация. В данной работе освещаются теоретические основы проектов освоения земель, их содержание и значение. Анализируется роль теоретических знаний в обеспечении рационального и эффективного использования земельных ресурсов, правовые, экономические и экологические аспекты проектов освоения земель. Также показано, что изучение теоретических основ является важным фактором в надлежущей организационной структуре процессов освоения земель, принятии научно обоснованных решений в практической деятельности и повышении эффективности управления земельными средствами. Результаты исследования имеют теоретическое и практическое значение для студентов и специалистов, изучающих землеустройство и кадастр.

Ключевые слова: землепользование, земельные ресурсы, земельный кадастр, экологические факторы, современные технологии, цифровые технологии, нормативно-правовые документы.

Abstract. This work highlights the theoretical foundations of land development projects, their content and significance. The role of theoretical knowledge in ensuring the rational and effective use of land resources, the legal, economic and

AGRO KIMYO HIMOYA VA O'SIMLIKLAR KARANTINI

environmental aspects of land development projects are analyzed. Also, the study of theoretical foundations is shown as an important factor in the proper organization of land development processes, making scientifically based decisions in practical activities, and increasing the efficiency of land fund management. The research results are of theoretical and practical importance for students and professionals studying land management and cadastre.

Keywords: Land management, land resources, land cadastre, environmental factors, modern technologies, digital technologies, regulatory legal documents.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 14-yanvardagi 22-sonli "Qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlarda monitoring ishlarini amalga oshirish, yerlarni muhofaza qilish va yer tuzish faoliyatini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi qarori va O'zbekiston Respublikasi "Yer kodeksi"ga asosan yer resurslari jamiyat taraqqiyoti va iqtisodiy rivojlanishining asosiy omillaridan biri bo'lib, ulardan oqilona va samarali foydalanish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan hisoblanadi. Yer fondini boshqarish, yer uchastkalarini to'g'ri taqsimlash hamda ularni muhofaza qilish jarayonida yer tuzish loyihalarining o'rni beqiyosdir. Ushbu loyihalar yer munosabatlarini tartibga solish, ishlab chiqarish jarayonlarini hududiy jihatdan maqbullashtirish va ekologik barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Yer tuzish loyihalarini yuritish murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, u chuqur nazariy bilimlarga asoslanadi. Nazariy asoslarni o'rganish yer tuzishning tamoyillari, usullari va ilmiy yondashuvlarini anglash imkonini beradi hamda amaliy faoliyatda to'g'ri qarorlar qabul qilishga zamin yaratadi. Ayniqsa, bozor munosabatlari sharoitida yer resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish, yer egaligi va yer foydalanish shakllarini takomillashtirish dolzarb masalalardan biridir.

Shu nuqtayi nazardan, yer tuzish loyihalarini yuritishning nazariy asoslarini o'rganish mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirish, yer resurslarini boshqarishda iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik manfaatlar uyg'unligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

MATERIAL VA USLUBLAR

Tadqiqot obyekti sifatida yer tuzish loyihalarini yuritish jarayoni, yer resurslarini rejalashtirish va boshqarish tizimi, shuningdek yer uchastkalarini tashkil etish va ulardan foydalanish bilan bog'liq munosabatlar o'rganildi. Tadqiqot doirasida yer tuzish loyihalarining mazmuni, tuzilishi hamda ularni amalga oshirish jarayonida qo'llaniladigan nazariy tamoyillar tahlil qilindi.

Tadqiqot predmeti yer tuzish loyihalarini yuritishning nazariy asoslari, ya'ni ilmiy-uslubiy yondashuvlar, huquqiy-me'yoriy asoslar, iqtisodiy va ekologik omillarning o'zaro bog'liqligini tashkil etadi. Tadqiqot uslublari sifatida quyidagi usullardan foydalaniladi (1-jadval):

AGRO KIMYO HIMOYA VA O'SIMLIKLAR KARANTINI

1-jadval

№	Nomlanishi	Ta'rif
1	Tahlil va sintez usuli	yer tuzish loyihalarining nazariy jihatlarini o'rganish va umumlashtirish.
2	Taqqoslash usuli	turli yer tuzish yondashuvlari va tajribalarini solishtirish.
3	Mantiqiy tahlil usuli	ilmiy xulosalar chiqarish.
4	Normativ-huquqiy hujjatlarni o'rganish usuli	yer munosabatlarini tartibga soluvchi qonun va me'yorlarni tahlil qilish.
5	Statistik va kartografik usullar	yer fondi ko'rsatkichlari va hududiy joylashuvni baholash.

Mazkur uslublar tadqiqot mavzusini har tomonlama o'rganish, yer tuzish loyihalarini yuritishning nazariy asoslari ahamiyatini ilmiy jihatdan asoslab berishga xizmat qildi.

Tadqiqotni amalga oshirish jarayonida yer tuzish loyihalarini yuritish bilan bog'liq ilmiy-nazariy manbalar, normativ-huquqiy hujjatlar hamda amaliy ma'lumotlardan foydalanildi. Tadqiqot materiallari sifatida yer tuzish, yer kadastri va yer resurslarini boshqarishga oid darsliklar, o'quv qo'llanmalar, ilmiy maqolalar, monografiyalar, shuningdek amaldagi qonunlar va me'yoriy-huquqiy hujjatlar tahlil qilindi.

Bundan tashqari, yer fondi holatini baholashda statistik ma'lumotlar, kartografik materiallar, yer tuzish sxemalari va loyihalaridan foydalanildi. Ushbu materiallar yer resurslarining hududiy joylashuvi, yer uchastkalaridan foydalanish shakllari hamda ularning samaradorligini o'rganishga xizmat qiladi.

Yer tuzish loyihalarini yuritishning metodlari — yer resurslaridan oqilona foydalanish, ularni muhofaza qilish va yer egaligi/foydalanishini to'g'ri tashkil etishga qaratilgan usullar majmuasidir. Asosiy metodlar quyidagilar (2-jadval):

2-jadval

№	Nomlanishi	Ta'rif
1	Analitik metod	<ul style="list-style-type: none"> Yer fondining holati, tarkibi va foydalanish darajasini tahlil qilish Tuproq, relyef, suv ta'minoti, ekologik holatni o'rganish Statistik va kartografik ma'lumotlardan foydalanish
2	Kartografik (xaritalash) metod	<ul style="list-style-type: none"> Yer uchastkalari chegaralarini xaritalarda aks ettirish Chegaralarni aniqlash va belgilash Koordinatalar va maydonlarni aniqlash
3	Geodezik metod	<ul style="list-style-type: none"> Yer uchastkalarini joyida o'lchash

AGRO KIMYO HIMOYA VA O'SIMLIKLAR KARANTINI

		<ul style="list-style-type: none"> • Chegaralarni aniqlash va belgilash • Koordinatalar va maydonlarni aniqlash
4	Iqtisodiy-metodik yondashuv	<ul style="list-style-type: none"> • Yer resurslaridan foydalanish samaradorligini baholash • Loyiha variantlarini iqtisodiy solishtirish • Xarajat-foйда (cost-benefit) tahlili
5	Huquqiy metod	<ul style="list-style-type: none"> • Yer qonunchiligi va normativ hujjatlarga muvofiqlikni ta'minlash • Yer egaligi va foydalanish huquqlarini rasmiylashtirish • Cheklov va servitutlarni hisobga olish
6	Ekologik metod	<ul style="list-style-type: none"> • Atrof-muhitga ta'sirni baholash • Yerlarni degradatsiyadan (sho'rlanish, eroziya) himoyalash • Barqaror yer foydalanish choralarini belgilash
7	Variantli loyihalash metodi	<ul style="list-style-type: none"> • Bir nechta loyiha variantlarini ishlab chiqish • Eng maqbul variantni tanlas • Ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik omillarni uyg'unlashtirish
8	Kompleks (tizimli) metod	<ul style="list-style-type: none"> • Barcha omillarni birgalikda hisobga olish • Yer tuzish, qishloq xo'jaligi, ekologiya va infratuzilmani bog'lash • Uzoq muddatli rivojlanish istiqbollarni rejalashtirish

Mazkur materiallar va metodlar tadqiqot mavzusini har tomonlama o'rganish, ilmiy xulosalar chiqarish hamda yer tuzish loyihalarini yuritishning nazariy asoslari ahamiyatini asoslab berishga imkon beradi.

NATIJALAR VA MUNOZARA

Tadqiqot natijalariga ko'ra, yer tuzish loyihalarini yuritishning nazariy asoslarini chuqur o'rganish yer resurslarini boshqarish samaradorligini oshirishda muhim omil ekanligi aniqlandi. Nazariy tamoyillar asosida ishlab chiqilgan yer tuzish loyihalari yer uchastkalarini oqilona joylashtirish, yer fondidan foydalanishning maqbul shakllarini tanlash hamda ishlab chiqarish jarayonlarini hududiy jihatdan takomillashtirish imkonini beradi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, yer tuzish loyihalarida ilmiy asoslangan yondashuvlardan foydalanish iqtisodiy samaradorlikni oshiradi, yer resurslaridan foydalanishda ortiqcha xarajatlarning kamayishiga olib keladi. Xususan, yer uchastkalarini tabiiy-iqlim sharoitlari, tuproq unumdorligi va meliorativ holatiga mos ravishda rejalashtirish hosildorlik ko'rsatkichlarining barqaror o'sishini ta'minlaydi.

AGRO KIMYO HIMOYA VA O'SIMLIKLAR KARANTINI

Shuningdek, tadqiqot natijalari nazariy asoslarni hisobga olgan holda yuritilgan yer tuzish loyihalari ekologik muammolarni oldini olishda muhim rol o'ynashini ko'rsatdi. Eroziyaga moyil yerlar, muhofaza zonalari va ekologik cheklovlarga ega hududlarni aniqlash hamda ulardan foydalanishni tartibga solish orqali ekologik barqarorlik ta'minlanadi.

Natijalar muhokamasi shuni ko'rsatadiki, amaliyotda nazariy bilimlarga yetarlicha e'tibor qaratilmagan holatlarda yer tuzish loyihalarining samaradorligi pasayadi, yer resurslaridan foydalanishda nomuvofiqliklar yuzaga keladi. Shu sababli yer tuzish sohasida faoliyat yurituvchi mutaxassislarning nazariy tayyorgarligini kuchaytirish, zamonaviy ilmiy-uslubiy yondashuvlarni amaliyotga keng joriy etish zarur.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari yer tuzish loyihalarini yuritishning nazariy asoslarini o'rganish yer resurslarini boshqarishning ilmiy, iqtisodiy va ekologik jihatdan samarali tizimini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Yer tuzish loyihalarini yuritish jarayonida nazariy asoslardan yetarli darajada foydalanilmasligi bir qator muammolarni keltirib chiqaradi. Ushbu muammolar yer resurslaridan foydalanish samaradorligiga, ekologik holatga va hududiy rivojlanishga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Asosiy muammolar quyidagilardan iborat (3-jadval):

3-jadval

№	Nomlanishi	Ta'rifi
1	Nazariy va amaliyot o'rtasidagi uzilish	Ko'plab holatlarda yer tuzish loyihalari ilmiy-nazariy tamoyillarga emas, balki qisqa muddatli amaliy manfaatlarga asoslanadi. Bu esa yer uchastkalarining noto'g'ri joylashtirilishiga olib keladi.
2	Huquqiy-me'yoriy bilimlarning yetishmasligi	Yer tuzish loyihalarini yuritishda amaldagi qonunlar va me'yoriy hujjatlarni to'liq bilmaslik huquqiy xatolarga va nizolarga sabab bo'ladi.
3	Ekologik omillarning yetarli hisobga olinmasligi	Tuproq eroziyasi, sho'rlanish, suv ta'minoti kabi ekologik omillar nazariy jihatdan yetarli tahlil qilinmagani yer degradatsiyasiga olib keladi.
4	Zamonaviy texnologiyalardan kam foydalanish	GIS, raqamli xaritalash va masofadan zondlash texnologiyalarining nazariy asoslari yaxshi o'zlashtirilmagani ularning amaliyotga joriy etilishini cheklaydi.
5	Mutaxassislar tayyorgarligi pastligi	Yer tuzish sohasidagi mutaxassislarning nazariy bilimlari yetarli darajada mustahkam emasligi loyiha sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

AGRO KIMYO HIMOYA VA O'SIMLIK KARANTINI

Mazkur muammolarning yechimlari quyidagilardan iborat (4-jadval):

4-jadval

№	Nomlanishi	Ta'rifi
1	Nazariya va amaliyot uyg'unligini ta'minlash	Yer tuzish loyihalarini ishlab chiqishda ilmiy tadqiqotlar va nazariy tamoyillarga asoslangan yondashuvlarni majburiy joriy etish lozim.
2	Huquqiy bilimlarni mustahkamlash	Yer tuzish mutaxassislari uchun yer qonunchiligi va me'yoriy hujjatlar bo'yicha muntazam o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish zarur.
3	Ekologik yondashuvni kuchaytirish	Har bir yer tuzish loyahasida ekologik baholashni majburiy bosqich sifatida kiritish yer resurslarini muhofaza qilishga xizmat qiladi.
4	Zamonaviy axborot texnologiyalarini keng joriy etish	GIS va raqamli texnologiyalarning nazariy asoslarini o'qitish va ularni amaliyotda qo'llash loyiha aniqligi va samaradorligini oshiradi.
5	Kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish	Oliy ta'lim muassasalarida yer tuzish fanlarini zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida o'qitish mutaxassislar salohiyatini oshiradi.

O'rganishlar shuni ko'rsatdiki, yer tuzish loyihalarini yuritishda nazariy asoslarning yetarli darajada o'zlashtirilmasligi yer resurslaridan foydalanish samaradorligining pasayishiga, ekologik muammolarning kuchayishiga hamda huquqiy va tashkiliy kamchiliklarning yuzaga kelishiga olib keladi. Nazariya va amaliyot o'rtasidagi uzilish, zamonaviy texnologiyalardan kam foydalanish hamda mutaxassislar tayyorgarligining pastligi asosiy muammolar sifatida namoyon bo'lmoqda.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun yer tuzish loyihalarini ishlab chiqishda ilmiy-nazariy yondashuvlarni kuchaytirish, huquqiy-me'yoriy bilimlarni mustahkamlash, ekologik omillarni to'liq hisobga olish hamda GIS va raqamli texnologiyalarni keng joriy etish zarur. Shuningdek, yer tuzish sohasida kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish va nazariy bilimlarni amaliyot bilan uyg'unlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, yer tuzish loyihalarini yuritishning nazariy asoslarini chuqur o'rganish va ularni amaliyotda qo'llash yer resurslarini samarali boshqarish, iqtisodiy foydadorlikni oshirish hamda ekologik barqarorlikni ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, yer tuzish loyihalarini yuritishning nazariy asoslarini chuqur o'rganish yer resurslaridan oqilona va samarali foydalanishni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Nazariy bilimlarga asoslangan yer tuzish loyihalari yer fondini to'g'ri tashkil etish, iqtisodiy samaradorlikni

AGRO KIMYO HIMOYA VA O'SIMLIK-LAR KARANTINI

oshirish va ekologik barqarorlikni saqlashga xizmat qiladi. Nazariya va amaliyot uyg'unligining yetarli darajada ta'minlanmasligi esa yer resurslarini boshqarishda turli muammolarning yuzaga kelishiga sabab bo'ladi.

Takliflar:

1. Yer tuzish loyihalarini ishlab chiqishda ilmiy-nazariy tamoyillarga asoslangan yondashuvlarni majburiy joriy etish.
2. Yer tuzish sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlarni amaliyot bilan uyg'un holda doimiy yangilab borish.
3. Yer resurslarining ekologik holatini baholashni har bir yer tuzish loyihasining ajralmas qismi sifatida belgilash.
4. Zamonaviy GIS va raqamli texnologiyalarni yer tuzish loyihalariga keng joriy etish.

Tavsiyalar:

1. Oliy ta'lim muassasalarida yer tuzish fanlarini nazariy va amaliy mashg'ulotlar uyg'unligida o'qitishni kuchaytirish.
2. Yer tuzish mutaxassislari uchun malaka oshirish va qayta tayyorlash kurslarini muntazam tashkil etish.
3. Yer tuzish loyihalarini ishlab chiqishda hududiy, iqtisodiy va ekologik xususiyatlarni kompleks tarzda hisobga olish.
4. Ilmiy tadqiqotlar natijalarini yer tuzish amaliyotiga keng tatbiq etish.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining "O'zbekiston respublikasi yer kodeksini amalga kiritish tartibi to'g'risida" 1998 yil 30 apreldagi 599-I-son qarori.
2. Turayev R.A., "Yer monitoringi" O'quv qo'llanma, Tashkent - 2022.
3. "O'zdavyerloyiha" DILI timonidan bajarilgan ishlar va arxiv ma'lumotlari.
4. Land Use Planning — xalqaro ilmiy jurnal.
5. Journal of Environmental Management — yer resurslarini boshqarish va rejalashtirish bo'yicha maqolalar.
6. FAO (Food and Agriculture Organization). (2023). *Digital Mapping and Land Resource Monitoring in Central Asia*. Rome: United Nations.
7. Lex.uz — normativ hujjatlar izlash va tahlil qilish uchun qulay manba.
8. Universitetlar va institutlar veb-saytlari — yer tuzish va kadastr bo'yicha dars materiallari.